

leményük a történelemtanítás és állampolgári nevelés jelentőségéről és befolyásáról a németiség politikáját illetőleg. Nyilatkozott Bülow herceg is és utalva a multban való politikai iskolázatlanság keserves következményeire, feltétlenül hasznosnak tartotta, hogy a történelemtanítás rámutasson azokra az okokra, melyek Németország fejlődését egészen az egységesítésig akadályozták. Ha ezt majd a polgárság megismeri, akkor minden német polgár teljesíteni tudja a köz iránti kötelességét. S mivel a legtöbben ilyen nagy fontosságot tulajdonítanak a történelemtanításnak, épen az állampolgári nevelés szempontjából fontosnak tartják egyúttal a történelemtanároknak a történelem anyagában, bölcséletében és methodikájában való jártasságát is. Ezt akarja elérni sokszor igen magas színvonalon álló cikkeivel a *Vergangenheit und Gegenwart*.

Az egész mozgalom — mint említettük — még annyira a fejlődés első fokán van s éppen új voltánál fogva olyan sok mindenféle «egyedül célravezető» tervet és megoldást vetnek felszínre a nagy német kulturterület minden vidékén, hogy igazi jelentőségéről bírálatot mondani, esetleg hatására nézve jóslásokba bocsátkozni igen merész és korai dolog lenne. Annyi azonban bizonyos, hogy tisztán a történelmi fejlődés, az alkotmány, közjog alapos ismerete még nem tesz mindenkit okvetlenül jó állampolgárrá. Ehhez sok minden más tényezőnek szerencsés együttthatása szükséges és első sorban az, hogy az állampolgári nevelés szelleme áthassa az oktatás minden ágát és minden fokozatát. Első sorban pedig szükséges, — amint Kerschensteiner mondja (i. m. 39.), — hogy már az iskolában is gyakoroljuk azokat az erényeket, melyek a jó állampolgár elengedhetetlen kellékei s teremtsünk az élethez hasonló viszonyokat az iskolában is. A tanuló az iskolában is lássa: 1. a munkafelosztással járó közös munkát, 2. az egyes munkájának egy szerves egészbe való beolvastását s végül 3. az önkormányzást, az egyéni érdekek összeegyeztetését mások jogos érdekeivel s a köz által elismert tekintélynek való alárendelését.

Marczinkó Ferenc.

Rousseau nevelési eszméinek első nyomai.

Rousseau nevelési elveinek első csirái már akkor mutatkoztak, mikor neki magának még sejtelve sem volt arról, mivel lepi meg majd a világot. Nevelési gondolatai éveken át alakultak lelkében. Ezt világosan elénk tárja első ily tárgyú műve: *Projet pour l'éducation de M. de Sainte Marie, 1740.*

E nevelési tervet levél alakban írja s tanítványa atyjához intézi. Nagy megtisztelésnek érzi, hogy M. Bonnot de Mably rábizta gyermekei nevelését, de egyszersmind tudatában van annak, hogy ez a megtisztelés nagy kötelezettségekkel is jár. Első dolga az volt, hogy tisztába jöjjön munkája természetével s hogy nevelési tervet készítsen. De hogy ebben megnyugodhassék, szükséges tudnia, mily egyéni szempontok szerint akarja az atya gyermekeit nevelni, s mily jogokkal, mily tekintéllyel akarja a nevelőt felruházni. Nem akarja tanítványait tekintélyimádókká tenni, de hogy mégis tisztában akar lenni a ráruházott tekintély mértékével, azt a szülő s nevelő közt feltétlenül kívánatos harmonia követeli meg. A szülők és nevelők közös jogainak s kötelességeinek tárgyalása s ezek alapján ennek a harmoniának megteremtése kellene, hogy tárgya s célja legyen a mi szülői értekezleteinknek is. A szülők s a gyermek szempontjából egyaránt szükség van ennek a harmóniának megteremtésére, de e mellett a nevelőnek tisztában kell lenni a nevelés általános céljával is. Rousseau így határozza meg nevelési tervezetében a nevelés célját. «A fiatal ember nevelésének célja: a szív, az ítélőképesség és az értelem kialakítása.» Szigorúan ostromozza azokat a pedáns nevelőket, kik e céllal ellentétben a tudnivalóknak az agyban való felhalmozását látják a szép nevelés feladatának. Ezeknek a pedáns mestereknek figyelmébe ajánlja Molièrenek e versét:

Un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant.

Rousseau tervezetében találkozunk a nevelő személyének fontos kérdésével. Arra kéri az atyát, hogy figyelmeztesse őt hibáira, mert a tanítvány érdeke, hogy a nevelő minél tökéletesebb ember legyen. Jól tudja, hogy a tanítványok első gondja nevelőjükben a hibát keresni. Új mesterségbe fogván, szüksége van az atya támogatására. Tisztában van azzal, hogy a siker nem csupán az ő kezében van. «Bármint gondoskodom és bajlódom is, a siker távolról sem egyedül rajtam fordul meg.» Ebben a kijelentésben benne rejlik a nevelői szerénység gondolata, mellyel találkozunk még a tervezet más helyén is. Rousseau azt ajánlja az apának, hogy jó lesz a gyermekeket társaságba küldeni. Jó lenne, ha az apa egy családot jelölne meg, a hova ő a gyermekekkel eljárna. Így tanítványai arra használhatnák fel szabadságukat, hogy idegenek közt okosan forogva, sima s ügyes magatartásra tegyenek szert. De még sokkal tanácsosabb lenne, ha a szülők maguk vinnék a gyermekeket társaságba. Rousseau ugyanis érzi, hogy benne magában is sok oly hiba van, melyet tanítványaival el kellene kerülni s így «magamban kell — írja — kijavítan azokat, amiket bennök megelőzni törekszem». Tehát a jó nevelő

önmagát neveli, tökéletesíti elsősorban, hogy tanítványait nevelhesse. Érdekes, hogy Rousseau, a tekintélyek nagy ellensége, önmaga számára tekintélyt akar biztosítani. Megnyugtítja az apát, hogy nem akarja ezt a tekintélyt rosszul használni. A tésti fenyítéket nemcsak tanítványaira károsnak, de önmagára nézve lealacsonyítónak tartja. Tanítványa azonban «legyen meggyőződve arról, hogy a nevelőnek joga van őt megbüntetni». Más szóval: a gyermek mintha atyjára tekintene, oly érzéssel tekintsen nevelőjére, akivel az a nevelés munkáját megosztja. Rousseau nem büntetésre, inkább jutalmazásra, buzdításra szeretné tekintélyét felhasználni. Sohase adjon a szülő gyermekének ajándékot, míg azt a nevelő megengedhetőnek nem tartotta. Ha a tanítványnak kívánságai vannak, közölje azokat nevelőjével. A szülők figyelmeztessék, szemrehányással illessék a nevelőt, ha azt látják, hogy nagyon elnéző a tanítványok iránt. Ha a nevelőnek alapos oka van rá, legyen joga határozottan megtiltani az ajándékadást. Vigyázni kell arra, hogy a gyermekek el ne bízzák magokat az ajándékok miatt. Meg kell velök érttetni, hogy az élet örömei és kellemességei természetes következményei az okosságnak és jó magaviseletnek. Legfőbb jutalom legyen a dicséret. Ezzel azonban óvatosan kell bánni. Az apa jól teszi, ha időnként kikérdi gyermekeit ama tárgyakból, melyeket jól tudnak. Azokból a tárgyakból, melyekben nem tettek előmenetelt, sohase kérdezze ki gyermekeit az apa. Ez elkedvetlenítő volna rájuk nézve. Inkább kérdezze meg tőlük, hogy talán betegségek akadályozta meg őket abban, hogy egyéb dolgaikkal eleget foglalkozzanak?

A nevelés első 2—3 évének tanulmányi rendjét is megállapítja Rousseau. A latint, történetet s földrajzot akarja 2—3 évig taníttatni. A történetből inkább az újat, mint a régit. Itt tekintettel van arra, hogy tanítványainak egyike katonai pályára készül. A retorikát, logikát, scholasztikus filozófiát elveti. Nem kívánja, hogy tanítványai tropusokat és figurákat tanuljanak; gyakorlat útján kell őket a szabotosságra és a nyelv tisztaságára megtanítani.

Nagyon érdekes és időszerű Rousseau-nak a latin nyelv tanításáról elmondott nézete. A latin nyelvet nem metodikusan, nem szerkesztéssel szeretné tanítani. Minek tömje tele tanítványa fejét a-maga latin tudományának gallicizmusaival; sokkal hasznosabb, ha a tanuló Titus Livius, Julius Caesar és Cicero tiszta latinságával jön tisztába. A latin nyelvet *érteni*: ez a cél s nem: a latin nyelven *írni*. E megjegyzése nagyon is találó a latin nyelv tanításáról napjainkban folyó vitákra.

Ez a tervezet nagyon szépen rávilágít Rousseau-nak a tudományokról való felfogására. Sokszor ráfogták, vagy helyesebben:

műveibe belemagyarázták ellenfelei, hogy a tudományoknak ellensége. Az 1749-ben megjelent *Discours* nyomán hosszas irodalmi viták keletkeztek, melyek folyamán a lengyel királyon kívül Gautier, Stanislas és Bordes ítélte el leghevesebben Rousseaut, mint a tudományok és műveltség ellenségét. Nemcsak Rousseaunak támadóihoz intézett feleleteiből, de a vitára alkalmat adó műveiből is könnyen meggyőződhetünk arról, hogy csak a félműveltségnek ellensége. Ezt mutatja a Molièreből imént idézett sor is: «Nem szabad a tudományokat elhanyagolni, de a tudománynak nem szabad az erkölcsösöset megelőzni.» Vagyis: nem szabad nagyobb gondot fordítani a tudományok, mint az erkölcsök tanítására. Ha Rousseau a tudományt a félművelt ember kezében ártalmas fegyvernek tartja, abban vele egyetértünk. Az igazi tudásért ő is lelkesül. Éppen a Mably-családnál való nevelősködése előtt, charmettesi magányában valóságos szenvedéllyel fekszik neki maga is a tanulmányoknak. E magányban töltött két esztendejét legkedvesebb emlékei közé számítja. Ekkor tanul meg görögül és latinul — később Tacitus *Historiæ* első könyvét le is fordítja francziára —; itt olvassa Montaignet, Boileaut, Popet, Racinet, Voltairét; itt ismerkedik meg Plutarchos, Descartes, Leibnitz, Locke, Pascal műveivel, itt kezd matematikai, asztronómiai, természetrajzi tanulmányokba, s folytatja mindezt *avec une passion prodigieuse*, amint Lanson írja. Ez a bámulatos szenvedély mondatja vele a *Projet de l'éducation*-ban: «Hiába beszélnek a tanulás hátrányáról; mindig szép és hasznos dolog lesz a tudás.» Ám a szép és hasznos tudással szemben hevesen kikel a *pédantisme* ellen, mit az áltudósok teremtenek meg. Az igazi tudósok nem pedánsok, nem aprólékosak, nem szerénytelenek. Az igazi tudósok nem hiúk, nem önhittek, mert szerénnyé teszi őket annak elismerése, hogy mennyi dolog van, amit még nem tudnak. Mintha Sokrates elmélkedéseit hallanók, mikor ezt az okoskodást olvassuk. Mint Sokrates, Rousseau is szentül hitte, hogy a tudatlanság bevallása a bölcseség kezdete.

A nevelő ne legyen pedáns és ne legyen gőgös; a tanulónak a feje ne legyen tele meg nem emésztett adatokkal: ám az irodalmi ízlést meg kell szerezni s meg kell becsülni, mint egyik legdrágább kincsét az életnek. Mert nagy boldogság, ha nem kell másra szorulni, hogy bennünket lelki örömhöz juttasson. Oly sok visszássága van az életnek, annyi fájdalmat tartogat számunkra, hogy örvendénünk kell, ha jeles írókban jó barátokra és vigasztalókra találunk. Így nyilatkozik Rousseau az irodalmi ízlésről s az írókról.

Ami a vallást és erkölcsöt illeti, egyáltalában nem kell a gyermekekkel a vallásra s erkölcsre vonatkozó szabályokat betanul-tatni. Fölösleges dolog volna a gyermek emlékezetét ilyesmivel

terhelni. Olyanná kell formálni lelköket, hogy az erkölcsi törvényeket megérezzék, felismerjék; s minden alkalmat fel kell használni arra, hogy lelköknek e képességét fejlesszük. Az erkölcsstan tárgya oly tágkörű, hogy azt pontosan meghatározni nem is lehet. Az embereknek egymáshoz való számtalan viszonya, mesterségek, művészetek mind tárgyai lehetnek a vallás- és erkölcsstannak; ezek inkább séták, beszélgetések alkalmával jöhetnek szóba s nem alkothatnak szabályszerűen tanított tantárgyat. A vallás- és erkölcsstant együtt emlegeti Rousseau. Ebben azonban semmi célzatosság nem kereshető. 1740-ben, mikor ezt a tervezetét írja, Rousseau még annyira «sincerement catholique», hogy még a csodákban is hisz. A nála régebben áttért Madame de Warensnek jut az a szerep, hogy őt a dogmák fölé emelje. De ezután sem lesz ellenségévé az egyháznak, sem nem lesz ateista. Szereti Istent szívből és meggyőződésből — anélkül azonban, hogy az egyházi tekintélyekkel bármily mértékben is törődne. S ha később Rousseau az egyházakkal ellentétbe jutott is, ez az egyházak s nem az ő harcias kedvében keresendő.

Ime, láthatjuk hogy Rousseau már huszonnyolc éves korában, tehát husz évvel az Émile megjelenése előtt, mint nevelő a legkomolyabban fogja fel feladatát s már ekkor élnek benne azok a gondolatok, melyeket később az Émileben részletesebben, de nem kevesebb szenvedélyességgel hirdet. Már ebben a tervezetében is az az alapgondolata, hogy jó, szabad és boldog emberré kell a gyermeket nevelni. Valamint később az Émileben, úgy itt is keresi a jónak születetett egyén megromlásának okait s itt is, mint ott, a rossz nevelőre hárítja a felelősséget. Számos elvet találunk e tervezetben, mely elvezet nemcsak az Émilehez, hanem a mai pedagógia sok, még meg nem vitatott kérdéséhez is. Az előbbi szálak azt mutatják, hogy Rousseau pedagógiájában van egységes gondolatmenet, az utóbbi szálak pedig arra figyelmeztetik a mai pedagógiát, hogy Rousseau gondolatai felett még sokáig nem lehet napirendre térnie.

(Paris.)

Kemény Gábor.